

СЫДЫКОВА Т.К.
И. Арабаев атындагы КМУ
СЫДЫКОВА Т.К.
КГУ им. И. Арабаева
SYDYKOVA T.K.
KSU named after I. Arabaev

ПРОФЕССОР К. ДЫЙКАНОВДУН ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ

НАУЧНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА К. ДЫЙКАНОВА

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF PROFESSOR K. DYIKANOV

Аннотация: Макалада кыргыз тили илиме 50 жылдай ʁмнрнн арнаган окумуштуу, профессор Карбоз Дыйкановдун басып ʁткʁн ʁмнр жолу, илимий изилдʁелʁн, андагы айрым илимий-педагогикалык ишмердиги жʁннндʁ сʁз болот.

Аннотация: В статье рассказывается о жизненном пути, научных исследованиях и некоторых научно-педагогических исследованиях ученого, посвятившего свою жизнь науке кыргызского языка на протяжении 50 лет, профессора Карбоза Дыйканова.

Abstract: The article deals with the life path, scientific research and some scientific and pedagogical research of the scientist K. Dykanov, who devoted his life to the science of the Kyrgyz language for 50 years.

Негизги сʁздʁр: кыргыз тил илими, доцент, профессор, фонетика, лексика, морфология, изилдʁе, эмгек, тарых, кыргыз тилинин тарыхы, кыргыз тили таблица тнрнндʁ.

Ключевые слова: кыргызское языкознание, доцент, профессор, фонетика, лексика, морфология, исследование, работа, история, история кыргызского языка, кыргызский язык в табличной форме.

Keywords: kyrgyz linguistics, associate professor, professor, phonetics, vocabulary, morphology, research, work, history, history of the Kyrgyz language, Kyrgyz language in tabular form.

Белгилнн тилчи, филология илимдеринин кандидаты, профессор Карбоз Дыйканов 1922-жылы (мурдагы Дʁбʁтпай айылынын Бакы болушу, Пишпек уезди) Чнй обл. Жайыл районунда (Орто-Суу колхозунда) жарык днйнʁгʁ келген. 1941-жылы Ак-Суудагы Кызыл-Суу орто мектебинде 8-классты бнтнрнп, андан Фрунзедеги Кыргыз педагогикалык институтуна кирет. 1942-жылы (Калинин район. Алексеевка жана Вознисеновка орто мектептеринде) мугалимдик кесипке кирип, аны аркалаган. 1942-жылдын октябрь айында аскердик мектептерге жʁнʁтнлʁт, андан соң согушка жʁнʁтнлʁн. 1946-жылы январь айында ʁзнннн мекенине келет, андан кийин педагогикалык институтунда окуусун улантып, аны 1949-жылы аяктайт да, ошол жерде иштеп калат.

1950-жылы академик К.К. Юдахиндин сунушу менен СССР ИАнын Кыргызстандагы филиалына аспирантура бʁлнмннʁ кирет, ал эми 1952-1954-жылдары Кыргызстандагы Республикалык эки жылдык партиялык мектепте кыргыз тилинен, кийинчерээк Кыргыз ССР Тышкы иштер министрлигинде осмон тнрк же туркия тилинен [1, 48] сабак бернннʁ киришкен.

1955-жылы —Кыргыз тилиндеги зат атоочторл деген темада кандидаттык диссертациясын Казак Республикасынын ИАнын Тил институтунда ийгиликтнн коргоп келип, КР ИУА Тил жана адабият институтунда кенже илимий кызматына орношкон. Илимий изилдөөнн жыйынтыгы же монографиясы —Имя существительное в киргизском языке (Фрунзе: Изд-во АН Кирг. ССР. 104 б.) деген ат менен 1955-жылы чыккан.

1956-1959-жылдары Фрунзедеги Кыргыз мамлекеттик сырттан окуу педагогикалык институтунда Кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын башчысы, андан соң (1959) В.В. Маяковский атындагы Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунун музыкалык-педагогикалык факультетинин деканы, 1964-жылы КМУнун Кыргыз тил кафедрасына улуу окутуучу кызматына келет. Мына ушул жерде – 1968-жылы доцент наамын алат, 1986-1990-жылдар аралыгында Кыргыз тил кафедрасынын башчысы кызматын аркалаган, иштеп жүргөн мезгилде же 1989-жылы профессор наамын алган. 1999-жылы 29-декабрда Бишкек шаарында акка моюн сунган.

Окумуштуу К. Дыйканов кыргыз орфографиясынын актуалдуу маселелерине жан дили менен кнйгөн окумуштуулардын бири. Бул багытта кандай жыйын, талкуу болсо катышып, ага өз пикирин билдирип жана да басма беттерине макалаларды жарыялап да турган инсан-окумуштуу болгон. Жыйынтыгында, —Орфографиянын айрым маселелери (Фрунзе, 1988) [2. Дыйканов: 1988] деген эмгеги чыккан.

Тилчи-окумуштуу 50 жылдык илимий-педагогикалык жолунда кыргыз тилине (кыргыз тилинин фонетикасына, лексикасына, морфологиясына, тилдин тарыхына, жазуунун тарыхына, тнркологияга) арналган 300 басма табактан ашык 50 жакын эмгек [3. Жапаров : 2004, 50] чыгарган. Окумуштуунун калеминен жаралган эмгектеринен кээ бирлерин атап өтсөк:

Имя существительное в киргизском языке. – Фрунзе, 1955. -104 б.

Кыргыз тилинин морфологиясы. – Фрунзе, 1957. -220 б. (автор. – Кудайбергенов С.).

Кыргыз жазуусунун тарыхы. – Фрунзе, 1958. -72 б. (автор. –Кудайбергенов С., Яншансин Ю.).

Кыргыз тилиндеги ннднлгөр. – Фрунзе, 1959. – 68 б.

Кыргыз тилинин фонетикалык таблицалары. – Фрунзе, 1964.

Кыргыз тилинин тарыхынан. – Фрунзе, 1980. -156 б.

Кыргыз тили таблица тнрндө. – Алматы, 1989. -456 б.

Кыргыз тилинин фонетикасы жана лексикасы. – Фрунзе, 1989. – 122 б.

Кыргыз тилинин кѳрсѳтмѳ куралдары. – Алматы, 1990.

Кыргыз тили: фонетика, лексика. – Бишкек, 1992. 122 б.

Профессор К. Дыйканов мындай илимий иштер менен бирге алгачкы кыргыз, казак тилчилерине урмат кѳрсѳтнн иретинде алардын эмгектерин кайрадан басмадан чыгарып, элге кенен жайылышына ѳз салымын кошкон окумуштуу. Алар:

Байтурсунов А. Казакча алифбе (Оренбург, 1914. 104 б.). – Бишкек, 1991. -1-2 б. (Кириш сѳзнн К. Дыйканов ѳзн жазган).

Э. Арабаев уулу Кыргыз алипбеси (Ташкент, 1924. 68 б.). –Алматы, 1991. -63 б. (Кириш сѳзнн К. Дыйканов ѳзн жазган).

Молдо Кылыч Тѳрѳкелди Зилзала (—Кызса зилзаласыл Казан, 1911, 53 б.). – Кант, 1991. -53 б.

Тыныстанов Т. Эне тилибиз (Прунза, 1928, 70 б.). –Кант, 1991. -70 б. (Кириш сѳзнн К. Дыйканов ѳзн жазган) ж.б.

Окумуштуу-профессор Дыйканов Карбоз агайыбыз 1955-жылы филология илимдеринин кандидаты деген илимий даражага ээ болуп, 1989-жылы профессор илимий наамын алган. Мына ошол эмгектериндеги кийинки муунга калтырган негизги бир ыкмасы – бул таблица түрүндө иштөө ыкмасы, т.а., азыркы учурдагы жаштардын талабына ылайык (көп же чоң тексттерди окушпайт) көп сөздүн линктен арылтуу, аларды слайд менен иштөөгө багыттоо аркылуу иш алып баруу – мезгил талаптарынын бири. Ошону менен бирге агайдын ошол убактагы кыргыз фонетикасындагы көтөргөн маселеси – кыргыз тилинин тыбыштык турпатынын чагылышы ж.б. маселеси азыркы учурдагы негизги маселелердин бири. Мунун үзгүчү профессор К. Дыйканов агайыбыздын келечекти көрө билгени деп бааласак болот.

Профессор К. Дыйкановдун кыргыз элине жасаган илимий эмгектери жогору бааланып, 1970-жылы —Элге билим берүүнүн отличниги; 1983-жылы —Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими ж. б. орден, медалдар менен сыйланган.

Карбоз агайыбыздын көзгө көтүлүп кетсе дагы, анын белгилүү окумуштуулардын жаралышына кошкон салымы, кыргыз элине калтырган баа жеткис эмгектери калды. Ошондон улам белгилүү жазуучубуз Аалы Токомбаевдин —“Өмүр бизден көтүлүп кетсе, эл эмгектен эскерсин” деген таамай айтылган терең маанилүү сөздүндөй эле эл, илим адамдары, анын ичинде филологдор профессор Дыйканов Карбоз агайыбызды Кыргызстандын булуң - бурчунда мугалим, окутуучу, доцент, профессор болуп эмгектенип жаткан филолог-мугалимдердин үзгүчү чыгуусуна кошкон салымын дайыма эстейбиз, анын изилдөөлөрүн, кыргыз элине калтырып кеткен эмгектерин барктайбыз, баалайбыз жана ушул күндө да агайдын эмгектери стол үстүнөн орун алган эмгектердин бири экендигин да белгилеп кетсек болот.

Колдонулган адабияттар:

Жапаров Ш. Кыргыз тилчилери. – Бишкек, 2004. 48-б.

Дыйканов К. Орфографиянын айрым маселелери. – Фрунзе, 1988.

Жапаров Ш. Кыргыз тилчилери. – Бишкек, 2004. 50-б.

Дыйканов К. Имя существительное в киргизском языке. – Фрунзе, 1955.

Дыйканов К. Кыргыз тилиндеги ндүүлөр. –Фрунзе, 1959. – 68 б.

Дыйканов К. Кыргыз тилинин фонетикасы жана лексикасы. –Фрунзе, 1989. – 122 б.